

הקדמה

בפסח יצאנו ממצרים. מאז ועד היום, כל השנה בכלל ובפסח בפרט, אנו מזכירים ונוזכרים בנס הגדול ובחסד הנפלא שעשה עמנו הקב"ה.

יציאת מצרים הנה אירוע היסטורי מוכון, שבו בא לידי ביטוי הקשר הנפלא בינינו לבין הקב"ה. הקב"ה מופיע וגואל אותנו, לוקח אותנו מתוך מצרים ומוציא אותנו לחירות, לחיים חדשים. יתרה מכך, הקב"ה לוקח אותנו לו לעם. זהו קשר שנהיה לחיבור עמוק ותמידי, קשר שאינו פוסק לעולם, קשר של בן ואב. בפרק זה נלמד מספר עניינים. נלמד ממה בדיוק רצה הקב"ה להציל אותנו ביציאת מצרים. נראה באלו אופנים השתמש הקב"ה לצורך הוצאה זו. נבין מדוע הקב"ה בעצמו הוציא אותנו ממצרים. מדוע זה נצרך, מהי המשמעות של זה, והאם יש לכך משמעות גם לנו, לבנים, לדורות המשך של יוצאי מצרים. לבסוף נעסוק בחובה לספר את סיפור יציאת מצרים לעצמנו ולדורות הבאים.

ביאורים

בפסח מזכירים אנו את הנס הגדול, נס יציאת מצרים. בסיפור ימות עולם, בלימוד ההיסטוריה של עמנו, לא נעים כל-כך להזכיר נקודות חולשה וחסרונות. נעים יותר להזכיר את המעלות, ההצלחה, הנסים וכדומה. למרות זאת, חמיינו למדו מהפסוקים שיש להתחיל בגנות ורק לאחר מכן לסיים בשבח. המהר"ל, בבואו לבאר דבר זה, מבקש מאתנו להבין שתי נקודות (שהן בעצם שתי הסיבות לפתוח בגנות): ראשית, עלינו להבין שמשמעות פעולה מסוימת היא פונקציה של הכוונה העומדת מאחוריה. שנית, יש להבין ששבח גדל ככל שמתייחסים לגנות שקדמה לו. ונבאר את הדברים:

המהר"ל מביא משל מביט שעולה באש. בשני אופנים אפשר לכבות את האש: על ידי גשם ועל ידי אדם. בתוצאת הכיבוי אין הבדל. עם זאת, הבדל רב יש בין שני המקרים: מעשה הכיבוי של הגשם נעשה בלא כוונה, בעוד מעשה הכיבוי של האדם נעשה בכוונה. 'הגנות' המוזכרת באה להורות שמעשה ההצלה של הקב"ה לא היה במקרה. ההבנה שיש כוונה למעשה תאפשר לנו להמשיך ולהתחקות אחר המשמעות של המעשה, להבין מה מטרתו ומה זה אומר כלפינו, אם נרצה לחפש אחר זאת. גם אם לא נבין את המשמעות של המעשה, אנו מבינים שפועל המעשה פעל אותו בכוונה ולא במקרה. בגלל הגנות הוציא אותנו הקב"ה ממצרים, דהיינו על מנת להציל אותנו מהמצב שבו היינו נתונים. וכדי להדגיש שהפעולה נעשתה מתוך כוונה ולא במקרה, מזכירים אנו את הגנות. יש להעיר שבמקומות רבים מחנך המהר"ל ומלמד אותנו שלא נטעה לחשוב שהעולם הוא 'מגרש המשחקים של הבורא', ושאינו בו מקרים ומקריית. הגאולה אינה במקרה, נסים אינם מקרה וכן, להבדיל, אסונות כחורבן בית המקדש, אינם מקרה כלל וכלל. יש מכוון לעולם, והוא פועל את פעולותיו בכוונה ועם משמעות, שאותה עלינו להבין ואחריה עלינו להתחקות.

הסבר נוסף לפתיחה בגנות הוא שבעולם הזה מעלה חייבת להגיע אחר פחיתות או חסרון-מה. השלמות נמצאת באלוהות, והעולם בתהליך הבריאה התרחק מבחינה מסוימת משלמות זו. לכן כל שלמות בעולם הזה מגיעה אחרי שלבים של חסרון, ובדרך כלל, גם בתוספת מעשה או תהליך מסוים. הפתיחה בגנות מלמדת שהייתה כאן התקדמות, ושבח המגיע בעקבות התקדמות הוא גדול יותר ובעל משמעות יותר. המהר"ל ממשיך ומבאר שהשבח או המעלה בעולם הזה אינם ראויים להגיע לאדם בלא הגנות או החסרון. כך העולם לא היה ראוי לאור היום - בלי שקדמה לו חשכת הלילה. יוצא מדברי המהר"ל שהתחלה בגנות זהו ממש מכללי היסוד של העולם, המורים שמעלה גדולה מחייבת תהליך והדרגתיות. הפתיחה בגנות מלמדת על מעלת השבח שבא אחריה.

לעילוי נשמת שאול בן חיים ומזל ז"ל נכד הרב אפרים טייאר זצ"ל

כאשר תבין תדע כי שבח שקדם לו גנות הוא שבח גדול יותר, ודבר זה הוא חלק ממצייאות העולם הזה. אנו רואים שבעולם הזה החסרון תמיד קודם לשלמות כמו שהלילה קודם ליום, כי בעולם הזה אין השלמות יכולה להמציא מיד בתחילת התהוותו של דבר, כי אין הנבראים ראויים בעולם הזה למעלה אלוקית שהיא מעלה עליונה בתחילת הופעתם במציאות. לכן לכל מעלה אלוקית תוקדם גנות, ורק לבסוף יעלה אל המעלה האלוקית, כי ראוי למעלה אלוקית שלא תופיע בנברא בתחילתו מפני חסרונו. זוהי מהותו של העולם הזה, שאין השלמות נמצאת בו בתחילת הוויתו, אלא ההתחלה היא בשפלות וממנה הולך ומתעלה. לכן לא ראוי העולם לקבל את האור מתחילה, כי האור הוא מעלת המציאות, לכן קדם הלילה ליום. וכך היה בתחילת העולם, תחילה היה העולם בשפלותו, בדומה ללילה, עד שהגיע אברהם והאיר את העולם. זהו מה שאמרו חכמים שבתחילת העולם היו אלפיים שנות תוהו, כלומר בתחילת העולם הזה חייבת להיות תקופת תוהו, כי אין מעלה אלוקית בתחילת ההוויה. לכן הזכרת העובדה שהיו ישראל בתחילה בגנות, מורה שקנו לאחר מכן מעלה אלוקית, שהעלה אותם הקב"ה, כמו שהיה בתהליך העולם, כמו שבארנו.

א' תגן בערבי פסחים (קטז, א): מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש כל הפרשה כלה, מארמי אבד אבי. וקאמר בגמרא: מאי בגנות? רב אמר: מתחלה עובדי עבודה זרה, שמואל אמר: עבדים היינו וכו'. ופרשו: כי אין להתחיל בשבח מיד מבלי שייספר תחלה הגנות, שפאז היה משמע שהיתה הוצאה במקרה, שפך קרה שנעשה טובה זאת לישראל, שלא כן הפועל אל הפעולה. וזה פי יש שני פועלים: האחד הוא פועל במקרה, והשני הוא פועל בעצם. הפועל במקרה, משל זה הבית שהוא נשרף ובא מטר וככה את השרפה. המטר פועל הכבוי, והוא פועל במקרה, שלא היה מכוון לכבות. ואין המטר נמשך אחר השרפה כלל. השני פועל בעצם ובכוונה כגון מי שרואה ביתו נשרף ומכבה אותו זהו פועל בעצם, כיון שהיה כוננו הראשונה שהוא הכבוי מפני השרפה. לפיכך אלו היה מספר הטובה לישראל מבלי הגנות, היה אפשר לחשב כי במקרה בא הגאולה, לפיכך יתחיל קדם הגנות, ויאמר בשביל הגנות שהיה לישראל, הקדוש ברוך הוא עשה עמכם מה שעשה. והפעלה היה נמשך אחר הגנות, וזה פעל בעצם, שהיה מכוון על המעשה שעשה, והוא בשביל הגנות שהיה לישראל, להציל אותם מן הגנות. לכן סוף דבריו אל הגנות, שראה הקדוש ברוך הוא את הגנות והוציאנו ממצרים. לא כמו המטר שהוא מכבה, שאינו נמשך אל הדלקה והוא הפסד הבית, ומכבה.

וכאשר תבין עוד תדע עוד, כי השבח שקודם לו גנות יותר שבה, כמו שתראה כי היום קודם לו הליכה. וזה מפני כי השלמות אינו נמצא בהתחלתו בעולם הזה, וכאשר יגיע לנמצא שלמות מזה, אי אפשר שהיה לו אותה המעלה בתחלתו, פאשר היא מדרגה עליונה אלהית, שאין המקבל ראוי אל מעלה הגדולה האלהית שהיה כן מהתחלתו. לפיכך המעלה אלהית יקדם לה גנות, ולבסוף יעלה אל מעלה האלהית, כי כך ראוי אל מעלה האלהית שלחסרון המקבל אינה נמצאת בו תחלה, וזה נמשך אל היות העולם הזה שאין בתחלתו נמצא מעלתו, אבל התחלתו הוא בשפלות ומתעלה באחרונה. ולא היה כדאי העולם הזה לקבל המעלה הזאת, שהיה האור בתחלתו, כי האור הוא מעלת המציאות, לכן יקדם לו לילה. ולפיכך תמצא גם כן כי העולם הזה היה נוהג בשפלותו מתחלת בריאתו, דומה ללילה, עד שבא אברהם אבינו שהוא היום, שאברהם היה כמו אור היום. וזהו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (עבודה זרה ט, א): ב' אלפים תהו, כלומר שהמציאות חייב להיות תהו בראשונה, להיות נמשך אחר ענין העולם הזה אשר התחלתו תהו, ואין בהתחלתו המעלה העליונה. ולכן דבר זה מורה על המעלה האלהית, אשר היה להם תחלה גנות ואחר כך היה הקדוש ברוך הוא מעלה אותם אל מדרגה האלהית. וזהו כפי סדר העולם, כמו שאמרנו.

א' שנינו בפרק ערבי פסחים: מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש כל הפרשה מארמי אבד אבי. שאלה הגמרא: מהי הגנות? רב אמר: מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ושמואל אמר: עבדים היינו לפרעה במצרים. פירוש הדברים: אין להתחיל בשבח מבלי לספר את הגנות תחילה, כי א"ל לא מספרים את הגנות משתמע שהיציאה ממצרים היתה במקרה, שכן קרה שנעשתה טובה זו לישראל, מבלי שעושה הפעולה התכוון לה. ישנם שני סוגי פעולות: האחד, פעולה במקרה, והשני, פעולה בעצם. דוגמה לפעולה במקרה: בית נשרף וירד גשם וכיבה את השריפה. המטר פועל פעולה של כיבוי במקרה, כי אין כוונתו לכבות, והוא לא ירד כתוצאה מהשריפה. דוגמה לפעולה בעצם: מי שרואה את ביתו נשרף ומכבה אותו, זוהי פעולה בעצם, שכן כוונתו מתחילה לכבות את השריפה. לכן אילו היה המגיד מתחיל לספר את הטובה שנעשתה לישראל מבלי לספר על הגנות, היה אפשר לחשוב שהגאולה באה במקרה. לכן מתחיל בגנות שהיתה לישראל, ומספר שהקב"ה עשה עימם מה שעשה, ופעולתו היא תוצאה של אותה הגנות, וזו פעולה בעצם, שהיתה כוונתו לאותו מעשה שעשה, מפני הגנות שהיתה לישראל ורצה להציל אותם מאותה הגנות. לכן הסמיך באגדה את היציאה אל הגנות, שראה הקב"ה את הגנות והוציאם ממצרים, שלא כמו המטר שמכבה את הדליקה, ולא מפני כוונה לכבות את הדליקה שמכלה את הבית.

מתחיל בגנות
לומר שיציאתם
לא הייתה
במקרה

שבח שקדם לו
גנות מעולה
יותר

